

zin was voor hem, aldus een zijner ambtgenoten, 'een soort geloofsdogma'.¹ Hij had het minister-presidentschap niet begeerd, tweemaal had hij die hoge functie aan Colijn aangeboden, maar nu hij haar dan bekleedde, wenste hij met het kabinet dat hij niet zonder gezag presideerde², de lijn van het neutraliteitsbeleid strak te houden: zo en zo alleen zou het, meende hij, niet alleen mogelijk maar ook waarschijnlijk zijn dat men gespaard zou blijven voor een oorlog welks verschrikkingen hem, een vredelievend, die eerste oorlogswinter vaak ook dodelijk vermoeid man,³ tot in het diepst van zijn ziel benauwden. Niet het nationaal-socialisme maar die oorlog beschouwde hij als de werkelijke ramp; kracht putte hij uit de hoop dat de oorlogvoerenden tot bezinning zouden komen; voortgezette oorlogvoering zou, vreesde hij, het einde betekenen van de Europese beschaving, zulks ook al doordat, aldus het betoog dat hij op 3 januari '40 in een nieuwjaarstoespraak voor de radio ontwikkelde, 'algemene uitputting en verarming . . . ons werelddeel tot een speelbal zouden maken van duistere machten welke de beschaving van geen enkel land onaangetaast zouden laten' – waarmee hij, diep geschokt door de Russisch-Finse oorlog, kennelijk het communisme bedoelde.

Dat laatste element speelde ook een rol in de geest van de minister van buitenlandse zaken. Ook hij zou, verklaarde hij in de Eerste Kamer, 'noch west- noch midden-Europa . . . willen zien ondergaan in verarming en bolsjewisme en misschien vernieling'⁴ – maar wij treffen daarnaast in het denken van mr. van Kleffens geheel andere elementen aan dan in de nu eens irreeël-optimistische, dan weer irreeël-zwartgallige overpeinzingen waarvan de minister-president zich niet kon losmaken. Een andere politiek dan die der neutraliteit hield ook de minister van buitenlandse zaken in de gegeven omstandigheden voor ons land niet voor wenselijk – dat was een zaak van nuchter inzicht. Maar van verabsolutisering of idealisering van de neutraliteit was bij hem geen sprake; 'wij verheffen', zei hij in januari in de Eerste Kamer, 'de onzijdigheid niet in beginsel tot een voor alle omstandigheden geldend volstrekt postulaat'.⁵ Binnenskamers was hij bereid, volmondig te erkennen dat het neutraliteitsbeleid een noodoplossing was, een *pis-aller* – die woorden gebruikte hij in april '40 tegen Geyl.⁶ Hij hield het evenwel niet voor wijs, dat met alle duidelijkheid in de openbaarheid te zeggen. Integendeel: zou hij als minister de neutraliteit in het publiek gaan funderen op opportunistische

¹ Getuige G. Bolkestein, *Enq.*, dl. II c, p. 74. ² Ch. J. I. M. Welter, 7 nov. 1955.

³ Getuige D. J. de Geer, *Enq.*, dl. II c, p. 148. ⁴ Staten-Generaal, Eerste Kamer: *Handelingen 1939-1940*, p. 173. ⁵ A.v., p. 170. ⁶ P. Geyl: *Inleidings*, op 6 nov. 1943 op 'De Ruwenberg' (het gijzelaarskamp in St. Michielsgestel) gehouden, p. 4-5 (collectie-Geyl).